

Kasteel Schaloen

Op een mooie herfstdag in oktober maak ik een wandeling langs de Geul naar de Schaelsberg. Bij de kluis aangekomen neem ik plaats op een bank om zo rustig te kunnen genieten van dit kleinoord temidden van een statige zuilengalerij van dikke boomstammen met een veelkleurige bladerpracht. Ik probeer mij te verplaatsen in de tijd. Hoe zou het hier enkele eeuwen geleden uitgezien hebben, toen de kluis bewoond werd door een kluisenaar. Hoe veilig of beter gezegd hoe onveilig moet het geweest zijn om in die tijd helemaal alleen midden in een bos te wonen. Bij deze overpeinzingen moet ik meteen denken aan het verhaal over de vluchtgang die van kasteel Schaloen naar de kluis zou leiden. Als kind was ik gefascineerd door die donkere gang die van het kasteel, onder de Geul door, uitkwam in de kluis. Ik vroeg mij toen nog niet af of dit wel waar was. Het was spannend en spannend tegelijk.

Nu weet ik dat die gang niet bestaat. Een volksverhaal dat inmiddels verwezen is naar het rijk der fabelen. Een historisch feit rijker, maar misschien een illussie armer!

Ik draai mijn gezicht weg van de heremitage en kijk in het dal van de Geul. Door de bomen zie ik de Geul, die zich als een lint van zilver langs weilanden kronkelt. Nog steeds is mijn gedachte bij de kluis en die gang, die zou leiden naar dat mooie kasteel Schaloen. Als door een onzichtbare magneet word ik naar het Geuldal getrokken. Langs de drie beeldjes, over het bruggetje en over een voetpad geflankeerd door prachtige bomen kom ik bij een van de mooiste kastelen die Limburg rijk is, kasteel Schaloen. Je kunt er niet omheen, zo dominant staat het op zijn eiland midden in het Geuldal.

Schaloen kent een rijke bouwgeschiedenis. Door de eeuwen heen is het kasteel meerdere malen verbouwd en in fasen geworden wat het nu is. De verschillende bouwfasen zijn niet goed te onderscheiden.

Een echt kasteel, een versterkt huis van de heer, is het niet meer. De naam landhuis zou beter op zijn plaats zijn.

Het boekje "Kasteel Schaloen te Oud Valkenburg" van JGJ Koreman boeide mij zozeer, dat ik op zoek ben gegaan naar meer literatuur. Dit alles heeft geresulteerd in het schrijven van dit resumé. Het is een verzameling van wetenswaardigheden over Schaloen en haar bewoners, met als doel de inwoners van Schin op Geul en Oud Valkenburg deelgenoot te maken van mijn tocht door de geschiedenis van dit prachtige bouwwerk. Voor dit artikel heb ik geen eigen brononderzoek gedaan. Ik ben voornemens om dit zeker nog te gaan doen.

Ik hoop dat dit verhaal u zal boeien en wie weet zijn er enkelen onder u die samen met mij willen gaan speuren naar de historie van dit kasteel.

Tevens wil ik hierbij een oproep doen om contact met mij op te nemen als u informatie, foto's of andere zaken over dit kasteel en haar bewoners heeft. Bij voorbaat dank.

De naam "Schaloen".

Waar de naam Schaloen vandaan komt is niet geheel duidelijk. Er zijn een aantal verklaringen.

Koreman schrijft er het volgende over: "De naam Schaloen, in het verleden Schaluyne, Schaluynen, Schloen en Schaloen geschreven, komt op meerdere plaatsen voor. Zo bestaat er een hoeve te Bunde van die naam, een huis tussen Hillensberg en Sittard, de Schaloenshof te Uyckhoven (België) en het gehucht Schaluin onder Baelen (B). Ook is er nog het Hollandse dorp Schelluinen.

Onder de taalkundigen huldigen sommigen de mening, dat in de naam Schaloen het Keltische wortel scalo= dienaar, ook schallo= wild paard en lohe= bos verwerkt zou zijn. Anderen herinneren aan het bestaande woord scharluin, dat spotvogel betekent en dat ook wel als bijnaam voor personen gebruikt werd.

Ook is er nog het Middelnederlandse woord schaloenge, dat ui betekent en in Zuid-Nederland wordt het woord schaloen nog gebruikt voor bieslook".

Het noemen van kastelen naar plaatsen in Israël is in de tijden van de kruistochten een meermaals voorkomend gebruik. In dit licht gezien kan de naam afgeleid zijn van de havenstad Aschalon in het Heilige Land.

Meer voor de hand liggend is echter de verklaring dat de naam Schaloen afgeleid is van het woord schaliën, dat leien betekent. Zo zou Schaloen vertaald kunnen worden in: "Huis met de leien".

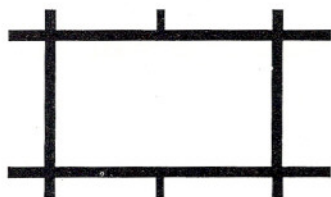
Woondonjon.

Het is eigenlijk vreemd dat vlak bij de machtige burcht der Valkenburgers een dergelijk bouwwerk als Schaloen ontstaat. Hiervoor kan de volgende verklaring gegeven worden.

Rond 1260 draagt Reinier van Bunde een watermolen op aan de Valkenburgers. De heren van Valkenburg zouden toen toestemming gegeven hebben tot het bouwen van een "versterkt huis" in de nabijheid van de molen om deze te beschermen.

In die tijd was het huidige kasteel Genhoes nog slechts een "curtis", een versterkte hoeve.

Het kasteel is waarschijnlijk in de dertiende eeuw gebouwd. Bouwkundig onderzoek en schervenmateriaal, gevonden in de putten, heeft deze stelling bevestigd. We moeten ons het kasteel voorstellen als een versterkt rechthoekig gebouw zonder franje en met weinig wooncomfort, met op de hoeken steeds twee zware steunberen en in het midden van de lange zijde een minder zware steunbeer.

rechthoekig gebouw met steunberen

We spreken van een woondonjon. De plattegrond van het gebouw is niet veel gewijzigd, de grote rechthoekige toren is er in feite nog steeds.

Uit onderzoek is gebleken dat het kasteel in eerste opzet niet in stromend water gestaan heeft, zoals kasteel Genhoes. De omgeving van Schaloen moet altijd drassig geweest zijn. 's Zomers stond het kasteel gedeeltelijk in het water als de Geul buiten haar oevers trad.

Wat de ingang van het kasteel betreft, kan gezegd worden dat naar grote waarschijnlijkheid de entree nog steeds op dezelfde plaats zit, boven de middensteunbeer.

Het geslacht van Hulsberg genaamd Schaloen

In 1381 wordt Schaloen voor het eerst in een schriftelijke bron vermeld. Als de hertog van Brabant erkend wordt als graaf van Valkenburg laat hij alle lenen¹ opnieuw registreren en huis en hof Schaloen worden dan genoemd. Schaloen was een leen onder Klimmen. Het hof omvatte 117 bunder bos, akkerland en weiland. Voor de ene helft had Geraerd Mullaerd het goed in leen; voor de andere helft Johan van Hulsberg, die schout was van de bank van Klimmen (1372 tot 1383).

Johan van Hulsberg behoorde waarschijnlijk niet tot de toonaangevende adel. Dit kan afgeleid worden uit het feit, dat hij zich eenmaal in het bezit van Schaloen gaat noemen: "van Hulsberg genaamd Schaloen". Later worden de van Hulsbergs genaamd Schaloen wel machtig en verkrijgen zij allerlei lenen. Johan van Hulsberg was getrouwd met Aleide Hoen tzo Broeck. Na haar dood huwde hij Elisabeth van Wevorde.

Uniek in de geschiedenis van Schaloen is wel, dat het bezit ononderbroken in dezelfde bloedlijn is gebleven.

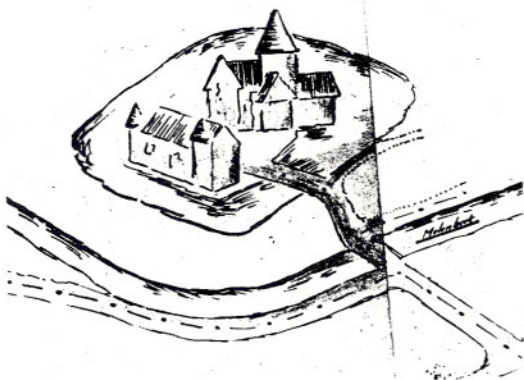
Reinier van Hulsberg krijgt in 1397 voor de helft bezit van Schaloen.

Na Reinier komt ene Johan van Hulsberg in het bezit van het kasteel. We schrijven het jaar 1537. De tussenliggende periode is echter zeer onrustig. Oprukkende Franse en Italiaanse troepen maken de streek zeer onveilig. Geen wonder dat de bewoners van Schaloen zich bij al dat krijgsgeweld veiliger voelen achter de muren van het nabij gelegen Maastricht. Regelmatig duikt de naam van Hulsberg op in documenten en akten.

Hieronder enkele vermeldingen van deze van Hulsbergs genaamd Chaloen:

- In 1415 wordt Johan van Hulsberg genoemd als hij met meerdere Limburgse edelen de vereniging bezegeld tussen Brabant en de steden en landen van Limburg: Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade.
- In 1442 wordt vermeld dat ene Reinier van Hulsberg in Maastricht "huys en hof" hield.
- In 1494 wordt gesproken van ene "Reynere van Scaluy in de hontstraete" te Maastricht.
- In 1500 sterft ene Reinier van Hulsberg. Hij heeft drie zoons: Librecht, Gerard en Johan.

- Ene Johan van Hulsberg huwt in 1529 met Johanna van Eijs-Beusdal

Vergrootte weergave van kasteel Schaloen zoals getekend door Jacob van Deventer. (rond 1530).

Na de dood van Librecht (1530) blijkt Johan van Hulsberg, vermoedelijk een broer van eerstgenoemde in 1537 in het bezit van Schaloen te zijn.

Deze sluit in 1543 een akkoord met de bezitters van Genhoes en de Hellinxhof te Sibbe. Met zijn drieën bezitten zij het patronaatsrecht (beschermheerschap) over de kerk van Oud-Valkenburg.

Naast Schaloen bezitten de van Hulsbergs nog andere goederen, zoals kasteel de Dohm te Welten, een versterkte hoeve die later als een toevluchtsoord voor de familie zal dienen.

Johan wordt na diens overlijden opgevolgd door zijn zoon Reinier (1548).

Als Reinier sterft (voor 1585) wordt hij opgevolgd door Gerard van Hulsberg, een neef. Twintig jaar later zal deze Gerard heer van Valkenburg worden.

In 1593 wordt de naam Hoen van Cartils verbonden aan die van de van Hulsbergs. Maria van Hulsberg (een zuster van Johan) trouwt met Jan Hoen van Cartils. Zij krijgen een zoon: Johan Reinier. Het bezit gaat nu over in handen van het geslacht Hoen van Cartils. In 1633 staat Gerard van Hulsberg een derde deel van de heerlijkheid Oud-Valkenburg af aan Johan Reinier. Als Gerard in 1635 overlijdt, wordt hij opgevolgd door Johan Reinier.

Het geslacht Hoen van Cartils en de wederopbouw.

Door oorlogsgeweld en brand wordt het kasteel in de tachtigjarige oorlog verwoest (1575). Johan Reinier bewerkstelligt de herbouw van Schaloen. Het duurt tot 1656 voordat het kasteel hersteld of beter gezegd herbouwd is. Aan de muurankers op de westgevel en de gedenksteen in het bordes is dit nog te zien. Op deze hardstenen plaat staat de volgende tekst:

PAX INVIOLATA TIBI

CVM AB ANNO 1575 BELLI CALAMITATIBVS ET INCENDIO DEVASTATA HVC
VSQVE LATVISSEM RESTAVRAVERVNT ME PRENOBILES IOANNES RENERVS
HOEN DE CARTYLS ET IOHANNA MARIA DE MERWYCK CONIVGES DOMINI IN
VETERI VALKENBERGH ET SCHIN AD GOLAM
A° SALVTIFERI PARTVS 1656

De vertaling hiervan is als volgt:

"De ongeschonden vrede zij met U
nadat ik, sinds het jaar 1575 door oorlogsgeweld en brand
beschadigd, tot nu verborgen ben gebleven, restaureerden mij de
edele echtelieden Joannes Renerus Hoen van Cartyls en Johanna
Maria van Merwyck, in de oude toestand
Valkenburg en Schin op Geul, in het jaar van de gelukbrengende
geboorte 1656".

Johan Reinier overlijdt in 1665. Zijn zoon Gerard Ernest Hoen
van Cartils, gehuwd met Anna Agnes Renesse van Elderen, volgt
hem op.

Over Gerard Ernest gaat de volgende legende: Op een dag wil hij
gaan jagen in de Schaelsberg. Hij rijdt op zijn paard naar de
Geul en zet zijn paard aan voor de sprong over het riviertje.
Tot zijn schrik ziet hij dat de hindernis te breed is. Terwijl
hij springt belooft hij een kluis te stichten ter ere van de
heilige Leonardus, als hij ongedeerd de overkant zal bereiken.
Zijn bede wordt aanhoord. Hij lost zijn belofte in en omstreeks
1688 wordt de kluis (of een kapel) een feit.

Gerard en Anna zorgen voor verdere uitbouw, verbouw en
verfraaiing van Schaloen en omgeving:

1699 De watermolen (de Sjoelensmeule) wordt in de huidige
vorm verbouwd.

1699-1701 Bouw brug over de Geul.

1701 Bouw van de middelste economiegebouwen.

Bij het bekijken van deze gebouwen valt meteen de
gevelsteen op met de wapens van Hoen van Cartils en
Renesse van Elderen. De steen heeft het opschrift:
"Si dieu pour nous, qui contre nous" (als God voor
ons is, wie is er dan tegen ons).

In 1709 overlijdt Gerard Ernest. Hij wordt in Oud-Valkenburg
begraven. Uit zijn huwelijk met Anna Agnes worden 4 kinderen
geboren; drie zoons en een dochter. Anna Agnes neemt het
bestuur van de heerlijkheid Oud-Valkenburg en Schin op Geul op
zich. Na de dood van haar man gaat ze onverdroten verder met
bouwactiviteiten. In 1718 komt het poortgebouw gereed.
Als de oudste zoon, Maximiliaan Hendrik Philip Willem Hoen van
Cartils, meerderjarig is geworden (1721) neemt deze het bestuur
over. Ook hij laat zijn "bouwsporen" achter. In 1721 wordt het
voorstel economiegebouw gerealiseerd, in 1727 laat hij de
tjenschuur bouwen en in 1739 zorgt hij voor de totstandkoming
van de calvariegroep "de drie beeldjes".
Anna Agnes overlijdt in 1729.

Maximiliaan trouwt in 1738 met Maria Anna van Beissel tot Gemmerich, welke naam boven de deur van het laatste economiegebouw voorkomt. Dit huwelijk blijft kinderloos. Maximiliaan was drossaard² van het Land van 's-Hertogenrade en was een van de bestrijders van de bokkerijders.

Het geslacht Hoen van Neufchâteau.

Voor zijn overlijden (1782) wijst Maximiliaan zijn neef Maximiliaan Henri Laurens Hoen van Neufchâteau aan als erfgenaam. Deze neef is gehuwd met Felicité Thérèse van Hohenzollern-Hechingen, een zuster van de regerende Duitse prins. In 1798 koopt Maximiliaan Hoen van Neufchâteau de bouwvallen van kasteel Valkenburg. Deze zullen tot 1919 in het bezit blijven van kasteel Schaloen.

Maximiliaan Hoen van Neufchâteau verblijft niet vaak op het kasteel. Hij laat de zorg voor de gebouwen over aan het beheerdersechtpaar Stevens.

Het geslacht de Villers-Masbourg d'Eclaye.

De dochter van Maximiliaan Hoen van Neufchâteau, Philippine, huwt te Luik Ladislas de Villers-Masbourg d'Eclaye. Na het overlijden van Maximiliaan Hoen van Neufchâteau (1823) volgt zijn schoonzoon Ladislas hem op. Philippine overlijdt in 1860. Ladislas wordt opgevolgd door diens zoon, Graaf Adhemar de Villers-Masbourg d'Eclaye.

Graaf Adhemar laat in 1893/1894 het kasteel verbouwen c.q. restaureren.

*Kasteel Schaloen voor de verbouwing van 1893/1894.
Opgewerkte foto omstreeks 1890.*

Alom wordt aangenomen dat Cuypers deze verbouwing heeft uitgevoerd. Maar nergens in het Cuypers-archief zijn schetsen of rekeningen over deze verbouwing te vinden. Het archief van de familie de Villers-Masbourg d'Eclaye zou opheldering kunnen geven, maar helaas is dit archief naar België overgebracht. In België is het echter spoorloos. Het vermoeden bestaat dat Cuypers wel met de verbouwing te maken heeft gehad. De hele stijl wijst er duidelijk op. Vooral wat betreft de dakkapellen en de ornamenten (voornamelijk buiten). De vraag blijft, als hij er zich mee bemoeid heeft, in hoeverre dan. Of heeft iemand van het bureau het verder afgehandeld, wat ook aannemelijk is, omdat Cuypers het in die tijd erg druk had met ondermeer kasteel de Haar, het Weeshuis en een grafmonument in Maastricht.

Het is ook heel goed mogelijk dat er veelvuldig gebruik is gemaakt van Belgische timmerlieden. Wat het interieur betreft rijst zelfs de vraag of Cuypers daar veel aan ontworpen heeft. Ook hiervan kan een heleboel uit België afkomstig zijn. Zeker is, dat in 1893/1894 de westelijke toren aangebouwd werd, evenals de traptoren in de voorgevel; de arkeltorens, ook wel erkertorens genaamd, werden verhoogd. Het balkon in de noordgevel en de erker in de zuidgevel kwamen tot stand en ramen en deuren werden vernieuwd. De oude plaats is grotendeels aangehouden, soms wat breder gemaakt en waar dat nodig was voor de symmetrie opgeschoven.

Er ontstaat een geheel nieuw kasteel met elementen uit de Engelse Tudorstijl en de laat Franse gothiek. Het is zeer waarschijnlijk dat Dr. Cuypers ook de drie beeldjes ter hand heeft genomen en deze gevormd heeft tot wat ze nu zijn.

Slechte tijden, goede tijden.

Na de verbouwing gaat het kasteel slechte tijden tegemoet. Door de steeds zwaarder wordende lasten komt de familie de Villers-Masbourg d'Eclaye in financiële problemen. Verschillende leden van de familie komen onder curatele te staan. Uiteindelijk wordt besloten het kasteel te verlaten. In 1933 verlaat de laatste bewoner uit het geslacht de Villers, Graaf Frederik, Schaloen. Hij vestigt zich volledig in Brussel. Kunstvoorwerpen en andere kostbaarheden worden op zolder gedeponeerd. Verval van het kasteel zet in. Er ontstaat een soort spookkasteel.

In de Tweede Wereldoorlog bezetten de Duitsers Schaloen. Ze houden er behoorlijk huis. In 1945 gebruiken de Amerikanen het als onderkomen. Ook zij laten hun sporen na en wat achter blijft is een onbewoonbaar kasteel.

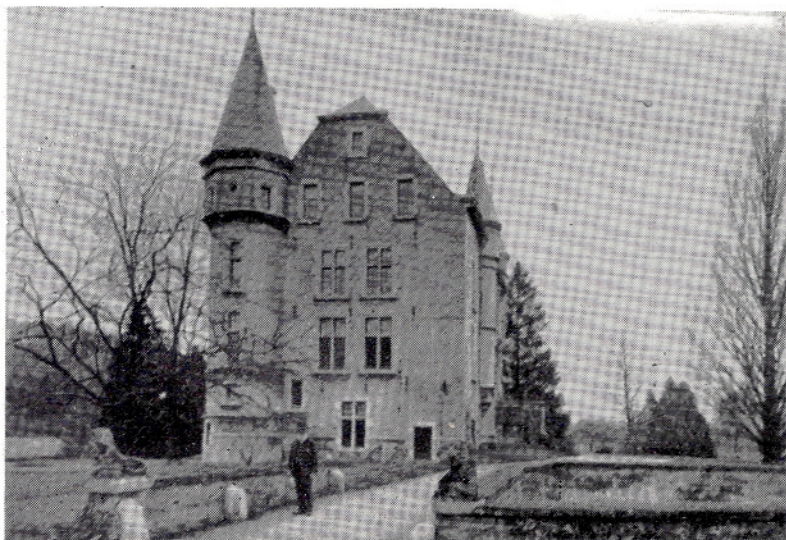
In 1946 wordt dhr. M. Genen door de familie de Villers aangesteld als beheerder. Hij laat een cafe-restaurant inrichten in de economiegebouwen en stelt het kasteel open voor publiek. De bekende Bulgaarse schilder Stefanoff vindt er ook een poos onderdak.

In 1957 veilt makelaar Hommes uit Maastricht de aantieke inventaris, waarna de Volkshogeschool Geerlingshof het kasteel huurt van de gravin de Villers.

In 1968 koopt de gemeente Valkenburg-Houthem kasteel Schaloen. De Volkshogeschool blijft tot 1971. Zij laten een volledig uitgeleefd Schaloen achter.

Maxwell Property koopt in 1974 het kasteel van de gemeente. Twee jaar later koopt beheer- en exploitatiemij. Woudeberg het complex. Op deskundige wijze, met subsidie van de overheid, worden enige restauraties verricht. Tijdens de restauratiewerkzaamheden wordt het kasteel wederom te koop aangeboden. In 1985 komt een nieuwe eigenaar in de persoon van Cor Bot uit Meerkerk. Met veel enthousiasme en inzet worden in 2 jaar tijd de economiegebouwen verbouwd tot vakantie-appartementen.

De familie Bot heeft nog veel plannen met het complex. De tiendschuur wordt verbouwd tot luxe suites, zonder het karakter en de grootsheid van deze schuur te schaden. Het bordes is in oude luister hersteld en de antieke smeedijzeren trapleuning is vakkundig gerestaureerd. In het kasteel zijn de woonruimtes voor de familie opgeknapt en rondom wordt ijverig gewerkt om alles een gezellig en schoon uiterlijk te geven. Het ziet er naar uit, dat kasteel Schaloen een nieuw hoofdstuk in zijn geschiedenis zal gaan schrijven. Als Heemkundevereniging blijven we de nieuwe ontwikkelingen volgen. In een van de volgende boekjes hopen wij nog meer over de historie van Schaloen te berichten.

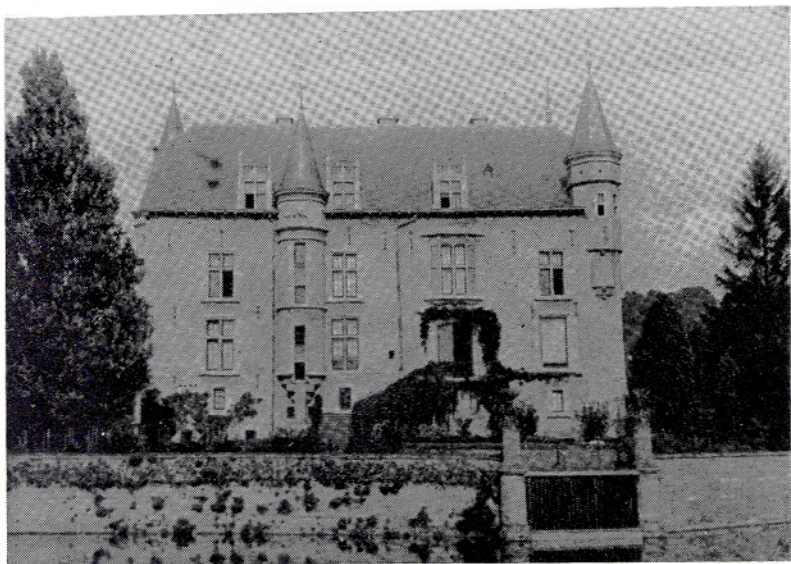
Graaf Frederik, de laatste bewoner uit het geslacht de Villers.
Foto omstreeks 1912.

¹⁾ De oorsprong van het leenstelsel in West-Europa is te zoeken in de tijd van de Frankische koningen.

De landsheer gaf goederen (onroerende zaken) in gebruiksrecht uit, vooral aan hun vazallen, d.w.z. personen die zich onder hun bescherming hadden gesteld, hun trouw hadden gezworen en speciale krijgsdienst hadden te verrichten. Op zijn beurt gaf de vazal dikwijls delen van het door hem in leen ontvangene in leen uit.

²⁾ Drossaard, drost of baljuw.

Titel voor de vertegenwoordiger van de landsheer, hoofd van de administratie en justitie in zijn district.

*De kademuur en bordes zijn weelderig begroeid.
Foto genomen voor de Eerste Wereldoorlog (omstreeks 1912).*

Artikel geschreven door John van Weersch.

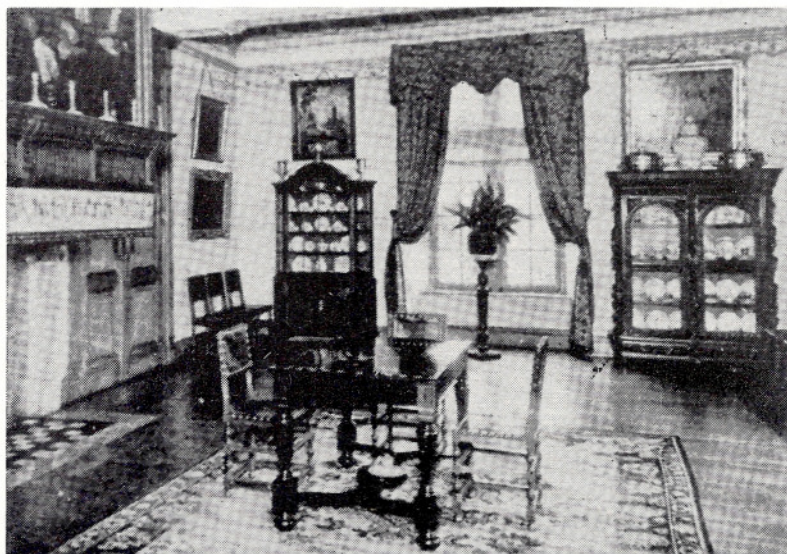
Bijlage: Fragment Heren van Oud-Valkenburg
(volgens Mr.K.J.Th.Janssen de Limpens)

Geraadpleegde literatuur:

- * JGJ Koreman
Kasteel Schaloen te Oud Valkenburg
Gulden Reeks nr.11, Maastricht 1958.
- * I de Groot/M de Loos
Kasteel Schaloen; een historisch onderzoek
Afstudeeronderwerp, september 1980.
- * Mr.K J Th Janssen de Limpens
Geschiedenis der Heerlijkheid Oud-Valkenburg
in: PSHAL 102 (1966) blz 55.
- * Het monumentale Valkenburg
Jaarboekkalender 1991.
- * Informatie verkregen uit particuliere archieven
- * Foto's: - uit particuliere verzamelingen
A Loosjes, Limburg in beeld.
H.Jongsmas, Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en
parken van Nederland.

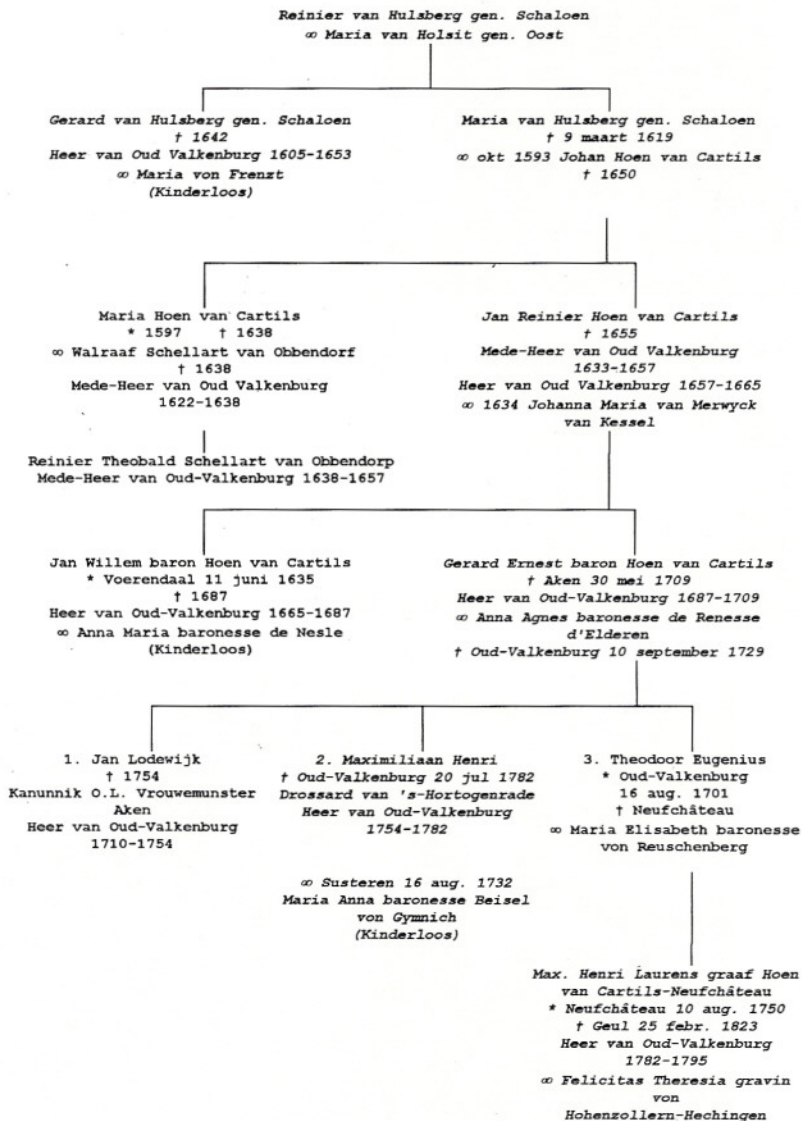

Hoe prachtig de
inrichting van het
kasteel was blijkt uit
deze foto's. Ze geven
een mooi beeld van de
grote zaal.
Foto's omstreeks 1910.

Bijlage:

Fragment heren van Oud-Valkenburg 1605 - 1795

De cursief gedrukte personen waren tevens bezitter van Kasteel Schaloen.